

УДК 342.726-053.2-056.2(477)

Н.О. ФІЛІПСЬКА, Харківський національний університет внутрішніх справ

ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРАВ ДІТЕЙ З ОБМЕЖЕНИМИ МОЖЛИВОСТЯМИ В УКРАЇНІ

Ключові слова: діти з обмеженими можливостями, права дітей, права інвалідів, Конвенція про права інвалідів, учасники АТО

Однією з найважливіших функцій держави є турбота про найбільш вразливих членів суспільства. Це люди похилого віку, діти, особи з обмеженими можливостями, особи, які опинилися у складних життєвих умовах тощо. Однак, однією з найбільш незахищених категорій є діти з обмеженими можливостями, які потребують особливого ставлення та турботи як з боку держави, так і з боку суспільства.

Необхідність дослідження проблеми реалізації прав саме дітей з обмеженими можливостями зумовлена низкою факторів, серед яких – негативна тенденція збільшення кількості хворих дітей з вадами розвитку як в Україні, так і у світі. Цей чинник зумовлює необхідність приділяти все більше уваги зі сторони держави та суспільства даній категорії осіб, забезпечувати на державному та місцевому рівнях реалізацію та захист їх прав тощо.

Питання життєдіяльності осіб (у тому числі й дітей) з обмеженими можливостями досліджувалися як вітчизняними науковцями, так і вченими інших країн. Вчені-юристи О.В. Пономаренко, А.Д. Носов, А.М. Колодій, О.П. Пономарьова, А.Ю. Олійник, Л.І. Миськів, С.М. Малініна, М.Л. Захарова, Е.Г. Тучкова, Р. Боровські, В.І. Чорненький безпосередньо або опосередковано торкалися питань конституційних прав і соціального забезпечення повнолітніх осіб та дітей з обмеженими можливостями, проблем їх ре-

лізації. Права людей у широкому сенсі та проблеми їх реалізації розглядали такі визнані вчені, як О.В. Пушкіна, В.О. Серьогін, Ю.М. Тодика, В.В. Копейчиков, С.Л. Лисенков, В.Ф. Погорілко, М.В. Вітрук, Л.Д. Воеводін, О.А. Лукашева та ін. Досить повно досліджено проблеми освіти дітей з вадами розвитку в рамках корекційної педагогіки та психології, розробляються та впроваджуються нові адаптовані методики їх навчання з урахуванням особливостей сприйняття тощо (В.А. Ардзинба, М.М. Малофєєв, Х. Замський, Р.Р. Мельник та інші).

Однак наукових досліджень, які би повною мірою вивчали проблеми прав дітей з обмеженими можливостями, стан їх реалізації в Україні, немає. Зважаючи на те, що в умовах сучасності ця тема набуває все більшої актуальності, існує потреба зосередитися на дослідженні саме цієї проблеми задля її більш глибокого вивчення та визначення шляхів подолання тих існуючих чинників, що заважають повному та всебічному дотриманню прав дітей з обмеженими можливостями, що і є метою статті.

Незважаючи на наявні проблеми у даній сфері, позитивною тенденцією останніх років у всьому світі є збільшення інтересу як з боку переважної більшості демократичних держав, так і з боку громадських організацій та об'єднань до цієї категорії громадян, визнання їх прав нарівні з іншими членами суспільства. Це знайшло відображення у прийнятті та ратифікації більшістю країн світу низки документів, серед яких – Конвенція про права дитини, ухвалена 20.11.1989 р. Генеральною Асамблеєю ООН та ратифікована Україною 27.09.1991 р. (датою підписання документу є 21.02.1990 р., ратифікація ухвалена Постановою Верховної Ради України № 789–XII від 27.02.1991 р.), та Конвенція про права інвалідів і факультативного протоколу до неї, ухвалені на 61-й сесії Генеральної Асамблеї ООН 13.12.2006 р. У ст.5 Конвенції про права інвалідів окремо оговорюється, що діти з обмеженими можливостями мають всі права та основоположні свободи людини на-

рівні з іншими, що гарантується та забезпечується державою [1]. Даний документ визначив права осіб з обмеженими можливостями та зобов'язання держав щодо їх дотримання та захисту. Тобто, країни, які визнали даний документ, приводять у відповідність до його положень національне законодавство і, як наслідок, відбуваються зміни у моделі поведінки громадян. Конвенція про права дитини акцентує увагу держав-учасниць на необхідності вжиття всіх необхідних заходів щодо забезпечення реалізації зазначених прав [2]. Ці права мають загальнолюдське значення та притаманні всім дітям на засадах рівності.

Однак, аналізуючи стан реалізації прав дітей з обмеженими можливостями в сучасній Україні, можна говорити про існування низки проблем соціально-економічного, політичного, правового та психологічного характеру. Динамічний спад економіки країни, значне зниження рівня життя громадян, нехтування суспільства нормами права та зневажання закону як такого, ведення військових дій у східному регіоні країни, соціальна нестабільність і, як наслідок, психологічна напруженість суспільства негативно впливають на формування та функціонування державних гарантій реалізації прав дітей з обмеженими можливостями, які в даній ситуації стають ще більш незахищеними.

Україна, як правова демократична держава, ратифікувала Конвенцію про права інвалідів у 2009 р., чим зобов'язала себе імплементувати положення зазначеної Конвенції у національне законодавство. Визнаючи, що «національне законодавство не в повній мірі відповідає вимогам Конвенції та не забезпечує у повному обсязі реалізацію особами з обмеженими можливостями своїх прав у всіх сферах життєдіяльності» [3], Кабінет міністрів України 30.03.2011 р. постановою № 245-р ухвалив Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів на період до 2020 р. Цей документ характеризується комплексним підходом щодо врахування всіх положень Конвенції та визначенням конкрет-

них заходів, виконавців та джерел фінансування. Тож, протягом чотирьох років у державі вживалися ті чи інші заходи щодо реалізації положень Національного плану дій.

Аналізуючи зазначений документ, можна сказати, що він має на меті не лише підвищення обізнаності населення щодо осіб з обмеженими можливостями, їх прав та проблем, а й приведення українського законодавства у відповідність до норм міжнародного законодавства, зокрема Конвенції ООН про права інвалідів; забезпечення безбар'єрного середовища для осіб з вадами фізичного характеру, доступність до інформації (у тому числі враховуючи осіб із сенсорними порушеннями та з інтелектуальною недостатністю), їх вільний доступ до освіти, культури, туризму, можливості працевлаштування тощо; удосконалення процедури та порядку проведення медико-соціальної експертизи та лікарсько-консультативної комісії для дітей; проведення реабілітаційних заходів та надання соціальних послуг; посилення відповідальності за порушення прав людей з обмеженими можливостями [3]. Зрозуміло, що виконання цього Плану можливе лише за умови достатнього фінансування програм та реформ, у першу чергу з державного бюджету та «інших джерел», як вказано у Програмі.

Міністерство соціальної політики підготувало офіційну інформацію щодо стану виконання у 2012–2014 роках завдань і заходів Державної цільової програми. На виконання пунктів програми щодо недопущення дискримінації розроблено та прийнято Верховною Радою у травні 2014 року Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», більше уваги приділяється інформуванню дітей та молоді щодо їх однолітків та дорослих осіб з обмеженими можливостями, введення тем та дисциплін, пов'язаних зі створенням безбар'єрного середовища та впровадження інклюзивної освіти тощо [4]. Цікавим є те, що даний план передбачає заходи і для дітей з обмеженими можливостями, які проживали або проживають у східних областях країни, де прово-

диться антитерористична операція. Так, з метою врегулювання питання забезпечення дітей з обмеженими можливостями, які переселилися з тимчасово окупованої території чи районів проведення антитерористичної операції, санаторно-курортним лікуванням і технічними та іншими засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг, Мінсоцполітики було розроблено та погоджено, а Кабінетом Міністрів України затверджено низку нормативних актів, а саме:

– Постанову Кабінету Міністрів України від 27.08.2014 р. № 378 «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 22 лютого 2006 р. № 187 і від 27 березня 2013 р. № 261», якою передбачено, що для забезпечення санаторно-курортного лікування громадяни України, які переселилися з тимчасово окупованої території чи районів проведення антитерористичної операції, повинні за фактичним місцем проживання перебувати на обліку в структурних підрозділах з питань соціального захисту населення районних, районних у м. Києві держадміністрацій, виконавчих органах міських рад;

– Постанову Кабінету Міністрів України від 06.08.2014 р. № 306 «Про внесення змін до порядків, затверджених постановами Кабінету Міністрів України від 31 січня 2007 р. № 80 і від 5 квітня 2012 р. № 321». Цією постановою передбачено забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації, надання реабілітаційних послуг дітям з обмеженими можливостями, які переселилися з тимчасово окупованої території чи районів проведення антитерористичної операції, за місцем проживання, перебування (також і тимчасового). Крім того, з метою реалізації норм даної постанови було розроблено наказ Мінсоцполітики від 23.09.2014 р. № 683 «Про затвердження Порядку взяття на облік інваліда, дитини-інваліда, іншої особи для забезпечення технічними та іншими засобами реабілітації за їх фактичним місцем проживання, перебування», зареєстрований в Мін'юсті 08.10.2014 р. за № 1216/25993. За-

значеним Наказом визначено чітку процедуру взяття на облік дитини, яка має статус «дитина-інвалід», для забезпечення засобами реабілітації за їх фактичним місцем проживання, перебування [5, с.22–23].

– Постанову Кабінету Міністрів України від 01.10.2014 р. № 518 «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок». Даним нормативним актом визначено порядок протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, категорій громадян, які брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення (здійсненні заходів, пов'язаних з попередженням, виявленням і припиненням терористичної діяльності) і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок [6].

Зважаючи на те, що неповнолітні особи, а особливо діти з обмеженими можливостями, в принципі не можуть брати участь в АТО або забезпечувати її проведення, їм виготовлення найкращих протезних виробів держава не пропонує, обмежившись наданням вітчизняних аналогів, що не завжди відповідають потребам конкретної дитини. З цього виходить, що діти, які мають вроджені або набуті вади фізичного характеру (можливо, й ті, які постраждали під час військового конфлікту в зоні АТО) та повинні отримувати товари та послуги найвищої якості, не можуть отримати протезних (ортезних) виробів «підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні». На наш погляд, положення даного документу порушують права дитини з обмеженими можливостями та містять ознаки непрямой дискримінації, згідно ст.1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні», під якою розуміється ситуація, за якої внаслідок реалізації чи засто-

сування формально нейтральних правових норм, критеріїв оцінки, правил, вимог чи практики для особи та/або групи осіб за їх певними ознаками виникають менш сприятливі умови або становище порівняно з іншими особами та/або групами осіб [7].

Згідно зі звітом щодо дотримання у 2014 р. в Україні прав людини, підготовленим Українською Гельсінкською спілкою з прав людини [5], навіть у нормативних актах, які передбачають захист населення під час виникнення надзвичайних ситуацій (як природного, техногенного, так і військового характеру), не враховані особливі потреби осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп, до яких відносяться й особи похилого віку, і вагітні жінки, і особи з обмеженими можливостями, які мають тимчасовий характер. Це свідчить про нормативну неврегульованість питання захисту дітей з вадами фізичного та/або психо-інтелектуального розвитку в Україні саме у разі виникнення надзвичайної ситуації, якою можна назвати і проведення антитерористичної операції на Сході країни.

Зрозуміло, що не лише діти з обмеженими можливостями та їх батьки, а й діти, які перебували або перебувають у зоні проведення АТО, потребують, крім усього, і психологічної допомоги та навіть реабілітації. До того ж діти з вадами здоров'я, крім такої допомоги, постійно потребують лікування, реабілітації, забезпечення їх необхідними медикаментами, протезними виробами тощо. Під час прес-конференції директор Луганського центру соціокультурної адаптації молоді з обмеженими фізичними можливостями Тетяна Баранцова повідомила, що у Луганську залишилася велика, але не визначена й досі, кількість дітей та молоді з вадами здоров'я (лише у місті проживало 28 тисяч дітей, які мали статус «дитина-інвалід») [8]. Можна припустити, що тим дітям, які залишилися на території АТО, допомога надається не в повному обсязі або не надається взагалі. За інформацією Т. Баранцової, Донецька та Луганська області були лідерами за кількістю осіб з інвалідністю через несприятливі еко-

логічні та соціальні умови (до початку проведення АТО у Донецьку нараховувалося 240 тис. осіб, у Луганську – 102 тис. осіб), яка зараз через низку причин збільшується. Звичайно, волонтерські організації та благодійна допомога незначною мірою вирішують проблему, але цього вкрай недостатньо. На наш погляд, саме держава має піклуватися про дітей, як майбутніх громадян країни, **тим більше**, коли ці діти потребують особливої допомоги та піклування через вади фізичного та/або психо-інтелектуального характеру.

Таким чином, можна зробити висновки, що права дітей з обмеженими можливостями в Україні обмежуються, а в зоні проведення антитерористичної операції – значно обмежуються та порушуються. Через недостатнє фінансування (або його відсутність) неповною мірою виконуються не лише зобов'язання країни щодо реалізації Конвенції ООН про права інвалідів, а й положення національного законодавства, здебільшого у сфері соціального забезпечення та безпечно-го середовища. Ситуація з дотриманням прав дітей з обмеженими можливостями, які проживають на територіях проведення антитерористичної операції, складна та потребує якнайшвидшого вирішення державними органами. Для цього, як ми вважаємо, необхідно визнати дотримання прав і свобод дітей з обмеженими можливостями пріоритетним для держави напрямом діяльності як на територіях проведення АТО, так і всієї країни. Крім того, необхідно розробити дієву систему гарантій прав і свобод дітей з обмеженими можливостями, як умов та засобів, принципів та норм, які б забезпечили здійснення, охорону і захист прав зазначеної категорії осіб, були б запорукою виконання державою та іншими суб'єктами правовідносин тих обов'язків, які покладаються на них з метою реалізації конституційних прав та свобод дітей з обмеженими можливостями [9, с.246].

ЛІТЕРАТУРА

1. Конвенція про права інвалідів : від

13.12.2006 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.zakon.rada.gov.ua>.

2. Конвенція про права дитини : від 20.11.1989 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/995_021.

3. Розпорядження Кабінету Міністрів України «Про затвердження Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року» : від 30.03.2011 р., № 245-р // Офіційний вісник України. – 2011. – № 4. – Ст. 1004.

4. Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» // ВВР України. – 2013. – № 32. – Ст. 412.

5. Права людини в Україні 2014. Доповідь правозахисних організацій. Розділ XV. Порушення прав людей з інвалідністю [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://helsinki.org.ua/index.php?id=1432464735>

6. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання протезування та ортезування виробами підвищеної функціональності за технологіями виготовлення, які відсутні в Україні, окремих категорій громадян, які

брали участь в антитерористичній операції та/або забезпеченні її проведення і втратили функціональні можливості кінцівки або кінцівок» : від 01.10.2014 р., № 518 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/518-2014-%D0%BF>.

7. Інформація про стан виконання у 2012–2014 рр. завдань і заходів Державної цільової програми «Національний план дій з реалізації Конвенції про права інвалідів» на період до 2020 року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України : від 01.08.2012 р., № 706 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/245-2011-%D1%80/print1423649373409836>.

8. Баранцова пояснила, що происходит с детьми-инвалидами в Луганске // Комментарии: Донбасс за 25 мая 2015 года [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://naiu.org.ua/news-naiu/barantsova-royasnyla-chto-proyshodyt-s-detmy-unvalydamy-v-luhanske>.

Рабинович П. М. Права людини і громадянина : навчальний посібник / Рабинович П. М., Хавронюк М. І. – К. : Атіка, 2004. – 463 с.

Філіпська Н. О. Проблеми реалізації прав дітей з обмеженими можливостями в Україні / Н. О. Філіпська // Форум права. – 2015. – № 4. – С. 282–286 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/j-pdf/FP_index.htm_2015_4_50.pdf

Розглянуто актуальні проблеми реалізації прав особливої категорії осіб – дітей з обмеженими можливостями. Проаналізовано стан виконання положень Конвенцію про права інвалідів, ратифікованої Україною. Крім того, звернуто увагу на становище дітей з вадами здоров'я, які проживають у зоні проведення антитерористичної операції.

Филипская Н.А. Проблемы реализации прав детей с ограниченными возможностями в Украине

Рассмотрены проблемы реализации прав особой категории лиц – детей с ограниченными возможностями. Автор проанализировала степень выполнения положений Конвенции о правах инвалидов, ратифицированной Украиной. Кроме того, обращено внимание на положение детей с ограниченными возможностями, проживающих в зоне антитеррористической операции.

Filipska N.A. Problems of Realization of the Rights of Children with Disabilities in Ukraine

This article talks about the problems of rights realizations of the special categories of persons – children with disabilities. Ukraine ratified the Convention on the Rights of Persons with Disabilities and author analyzed the state of pursuant to the provisions. Besides that, emphasis was placed to state of the children with disabilities that lives in ATO-zone.